
ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ Β΄

Α) Βακχυλίδης *Επίνικος* 11, 64-6

*νεῖκος γὰρ ἀμαιμάκετον
βληχρᾶς ἀνέπαλτο κασιγνήτοις ἀπ' ἀρχᾶς
Προίτῳ τε καὶ Ἀκρισίῳ·*

Η οξεία διαμάχη Προίτου και Ακρισίου, παραδίδει ο Βακχυλίδης, ξεκίνησε από ασήμαντη αιτία και αργότερα προσέλαβε ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Η ασήμαντη όμως αιτία δεν προσδιορίζεται ακριβέστερα, επειδή ο ποιητής αποφεύγει, συνειδητά όπως πιστεύω, οποιαδήποτε ρητή αναφορά. Η άποψη, που υποστήριξαν ο Kenyon και ο Jurenka,¹ ότι η έρις ξέσπασε από τη μήτρα (Απολλόδωρος 2, 2, 1), ακόμη και αν γίνει αποδεκτή, δεν εξηγεί ικανοποιητικά την ασήμαντη αφορμή της αντιπαλότητας (βληχρᾶς ... ἀπ' ἀρχᾶς). Στην περίπτωση αυτή κάποιος θα προσδοκούσε μάλλον μια φράση που να δηλώνει την εποχή της σύλληψης των αντιπάλων, κάτι όμως που καθιστά το επίθετο βληχρός απρόσφορο. Με άλλα λόγια, αυτό που αναμένεται θα ήταν ένας χρονικός προσδιορισμός, και όχι μια ποιοτική διαφοροποίηση. Ο Cairns κατανοεί ορθά τη λέξη ἀρχά ως αιτία και δικαιολογημένα απορρίπτει ως αρχική αφορμή την απαγωγή της Δανάης εκ μέρους του Προίτου, γιατί, όπως επισημαίνει, η αιτία αυτή δεν είναι αμελητέα. Ορθά επίσης παραπέμπει στον πινδαρικό *Πυθιονικό* 3, 36-7, όπου αναφέρεται ότι μια μικρή σπίθα μπορεί να εξελιχθεί σε ανεξέλεγκτη πυρκαγιά.² Παρ' όλα αυτά ο μελετητής αδυνατεί να προσδιορίσει τελικά τη φύση της αιτίας. Προσωπικά πιστεύω ότι, αν δεν μας διαφεύγει κάποια σημαντική μυθολογική μαρτυρία, είναι περιττό και ατελέσφορο να αναζητήσουμε οποιαδήποτε αιτία. Ο ποιητής, γοητευμένος από τη σκέψη ότι μια μικρή σπίθα αρκεί για να μετατραπεί σε μεγάλη πυρκαγιά, εφαρμόζει τη σκέψη αυτή και στην περίπτωση της διαμάχης, έστω και αν, στην ουσία, η ασήμαντη αιτία είναι ανύπαρκτη. Ο λόγος της απουσίας αυτής είναι κατανοητός:

1. Βλ. σχετικά D. L. Cairns, *Bacchylides Five Epinician Odes*, Κέμπριτζ 2010, σχόλιο στο οικείο χωρίο (σ. 284).

2. Για τον κοινό τόπο βλ. Δ. Ι. Ιακώβ, «Στο περιθώριο ελληνικών κειμένων Β'», *Ελληνικά* 35 (1984) 133-142, ιδιαίτερα σσ. 138-142.

μια σημαντική διαμάχη, κατά κανόνα, προκύπτει από κάποια σοβαρή αιτία και δεν αναπτύσσεται σταδιακά. Περιορίζομαι μόνο σε τρία εύγλωττα παραδείγματα: η απαγωγή της Ελένης είχε ως συνέπεια τον τρωικό πόλεμο. Ο σφετερισμός της Βρισηίδας εκ μέρους του Αγαμέμνονα προκάλεσε την οργισμένη αποχή του Αχιλλέα από το πεδίο της μάχης. Η παραβίαση εκ μέρους του Ετεοκλή της συμφωνίας για εναλλάξ βασιλεία των δύο αδερφών στη Θήβα οδήγησε στην εκστρατεία του Πολυαίδη εναντίον της πατρίδας του. Αν, επομένως, ο ποιητής επιθυμούσε να συγκροτήσει ως προς τα καταστροφικά τους αποτελέσματα μια αναλογία ανάμεσα στη διαμάχη και την πυρκαγιά, δεν προκαλεί έκπληξη η δημιουργία εκ μέρους του ενός συμφυρμού με την εικόνα της μικρής και εκ πρώτης όψεως ευκαταφρόνητης σπίθας. Η πρόταση αυτή μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να βρει σημαντικό έρεισμα σε μια παρατήρηση πάλι του Cairns,³ η οποία εξηγεί γιατί ο Βακχυλίδης αντιμετωπίζει την αρετή ως ακίνητο φυτό με βαθιές ρίζες, παράλληλα όμως την παρουσιάζει να ταξιδεύει σε θάλασσες και σε στεριές. Δεν πρόκειται για αντίφαση μεταξύ κίνησης και ακινησίας, σημειώνει ο Cairns, αλλά για συνύπαρξη δύο ευρέως διαδεδομένων στην επινίκια ποίηση κοινών τόπων. Πιστεύω ότι κάτι ανάλογο συμβαίνει και στην προκείμενη περίπτωση: η εικόνα της πυρκαγιάς αποσιωπάται, και μεταφέρεται στη διαμάχη μόνο η ποιοτική μεταβολή από το μικρό στο μεγάλο, από το ασήμαντο στο σημαντικό. Το τελικό εξαγόμενο αυτής της διαπίστωσης είναι ότι στην ποίηση παρόμοιοι συμφυρμοί είναι απολύτως θεμιτοί και δεν συνιστούν λογική αντίφαση.

Επιβεβαίωση αυτής της αξιωματικής θέσης προσφέρει, πιστεύω, ο μύθος του Πέλοπα στον 1ο Ολυμπιονικό του Πινδάρου (στ. 25 κ.ε.). Εκεί ο ποιητής μάς πληροφορεί ότι η Κλωθώ έβγαλε ζωντανό από τον αγνό λέβητα τον Πέλοπα και κόσμησε το σώμα του με φιλντισένιο ώμο. Αμέσως όμως πιο κάτω ο Πίνδαρος σπεύδει να απορρίψει τον μύθο του διαμελισμού του Πέλοπα από τον πατέρα του, τον Τάνταλο. Ωστόσο, είναι προφανές ότι η εξαγωγή από τον λέβητα δεν συνιστά γέννηση του Πέλοπα αλλά αναβίωσή του, ενώ ο φιλντισένιος ώμος παραπέμπει εμμέσως πλην σαφώς σε απουσία του φυσικού ώμου, απουσία που προϋποθέτει τη βρώση του σύμφωνα με την απορριπτεία εκδοχή του μύθου. Επιπλέον, είναι δύσκολο να φανταστούμε ότι ο Ποσειδών ερωτεύθηκε τον Πέλοπα ως βρέφος μετά την εξαγωγή του από τον λέβητα, αφού, όπως είδαμε, δεν πρόκειται για γέννηση. Το πιθανότερο είναι ότι ο θεός αγάπησε το αγόρι που επέστρεψε στη ζωή με τη βοήθεια της Κλωθούς. Υπ'

3. Σχόλιο στον *Επίνικο* 13, 178-181 (σ. 320).

αυτούς τους όρους είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι ο ποιητής, γοητευμένος από την ιδέα του φιλντισένιου ώμου, επιχείρησε έναν συμφυρμό ανάμεσα στην αρνητική εκδοχή του μύθου και τη διορθωτική παρέμβασή του, η οποία διατήρησε κατάλοιπα από τον απορριπτό μύθο, κατάλοιπα όμως που, όπως φαίνεται, ούτε ενοχλούν ούτε προβληματίζουν τον Πίνδαρο και το κοινό του.

B) Σοφοκλής *Αίας* 1293-4: η περιπέτεια ενός κόμματος

Ἄτρεά δ', ὅς αὖ σ' ἔσπειρε, δυσσεβέστατον
προθέντ' ἀδελφῶ δειπνον οἰκείων τέκνων;

Ως προς τους στίχους αυτούς σήμερα επικρατεί ομοφωνία ανάμεσα στους δύο εγκυρότερους τελευταίους εκδότες του Σοφοκλή, τον R. D. Dawe (Teubner) και τους H. Lloyd-Jones / N. G. Wilson (OCT), οι οποίοι συμφωνούν σιωπηρά, για να περιοριστώ μόνο σε μια έγκριτη προγενέστερη σχολιασμένη έκδοση, με την άποψη του Jebb⁴ ότι το επίθετο *δυσσεβέστατον* πρέπει να συναφθεί με το *δειπνον*. Την ίδια άποψη αποδέχονται και τα ερμηνευτικά υπομνήματα του Stanford⁵ και του Garvie.⁶ Αν όμως ανατρέξουμε στο σοφόκλειο λεξικό των Ellendt-Genthe στο λήμμα *δυσσεβής*, θα διαπιστώσουμε ότι οι επιφανείς φιλόλογοι συνάπτουν τον υπερθετικό βαθμό του επιθέτου με την προσωπική αντωνυμία *σ'* (σε, δηλ. με τον Αγαμέμνονα), και μάλιστα παρατηρούν ότι η επιλογή αυτή είναι προτιμότερη από τη σύναψη του επιθέτου με τον Ἄτρεα. Αυτή η πρόταση απαιτεί προφανώς να στίξουμε με κόμμα μετά το *δυσσεβέστατον*, κάτι που απαντά, για παράδειγμα, στην έκδοση του *Αίαντα* από τον Lobeck,⁷ ο οποίος ακολουθεί τη στίξη του κώδικα L, στίξη που οφείλεται σε μεταγενέστερο χέρι, όπως σημειώνει ο Jebb στο κριτικό υπόμνημα της έκδοσής του. Από τους νεότερους υπομνηματιστές του έργου τη λύση αυτή υιοθετεί ο Kamerbeek,⁸ ο οποίος αναγνωρίζει το πρόβλημα της στίξης, αλλά κρίνει την επιλογή αυτή προτιμότερη. Ήδη όμως ο Elmsley,⁹ σχολιάζοντας, σε βιβλιοκρισία της έκδοσης των *Ικετίδων*

4. R. C. Jebb, *Sophocles Plays: Ajax*, Κέμπριτζ 1896.

5. W. B. Stanford, *Sophocles Ajax*, Λονδίνο - Νέα Υόρκη 1963.

6. A. F. Garvie, *Sophocles Ajax*, Warminster 1998.

7. C. A. Lobeck, *Sophoclis Ajax*, Λιψία² 1835.

8. J. C. Kamerbeek, *The Plays of Sophocles. Commentaries I: The Ajax*, Leiden 1963.

9. Παραθέτω την εργασία του P. Elmsley «Notes on the Ajax of Sophocles» σύμφωνα με την ανατύπωσή της στο *Euripidis Supplices et Iphigenia in Aulide et in Tauris cum annotationibus Marklandi, Porsoni, Gaisfordi, Elmsleii, Blomfieldi et aliorum*, Λιψία 1822, σ. 329. Η εργασία πρωτοδημοσιεύτηκε στο *Museum Criticum* 3 (1814) 351-369 και 4 (1814) 469-488. Αυτήν και την επόμενη εργασία του Elmsley τις μνημονεύει ο P. J. Finglass, «A Newly-Dis-

του Ευριπίδη από τον J. Markland (Οξφόρδη 1811), τη στίξη των στίχων 1221-2 του ευριπίδειου δράματος, πρότεινε τη σύναψη που δέχονται οι προαναφερθέντες σύγχρονοι κριτικοί εκδότες του σοφοκλείου *Αίαντα*.

Ότι το επίθετο δεν χαρακτηρίζει τα πρόσωπα, είτε του Ατρέα είτε του Αγαμέμνονα, μας το διδάσκει ο 1ος Ολυμπιονίκος του Πινδάρου (στ. 37-38), όπου ο έρανος, δηλαδή το γεύμα που παρέθεσε ο Τάνταλος στους θεούς, χαρακτηρίζεται *εὐνομώτατος*. Τα δύο χωρία είναι χωρίς αμφιβολία, κατά τη γνώμη μου, συναφή, και μάλιστα όχι μόνο εξαιτίας του υπερθετικού βαθμού του επιθέτου που χαρακτηρίζει, με τον δικό του κάθε φορά τρόπο, το συγκεκριμένο γεύμα. Ως γνωστόν, σύμφωνα με μια μυθολογική εκδοχή που γνωρίζει και απορρίπτει ο Πίνδαρος, ο Τάνταλος διαμέλισε και παρέθεσε ως γεύμα στους θεούς τις σάρκες του γιου του, του Πέλοπα (στ. 46 κ.ε.). Το γεύμα, υποστηρίζει ο μεγάλος λυρικός, κάθε άλλο παρά επιλήψιμο ήταν, γιατί ο Πέλοπας δεν σφαγιάστηκε από τον πατέρα του, αλλά τον απήγαγε ο ερωτευμένος μαζί του Ποσειδών. Στην τραγωδία του Σοφοκλή συμβαίνει κάτι αντίστοιχο, αφού και εδώ, πέρα από τον χαρακτηρισμό, απαντά η σφαγή συγγενικών προσώπων. Ο Ατρέας έσφαξε τα παιδιά του αδερφού του, του Θυέστη (πρβ. *Αισχύλος Αγαμέμνων* 1219-22), και τα παρέθεσε ως γεύμα στον ανυποψίαστο πατέρα τους. Δεν θα απείχαμε, υποθέτω, πολύ από την αλήθεια, αν ισχυριζόμασταν ότι ο τραγικός γνώριζε το χωρίο του Πινδάρου και, σε αντίθεση με αυτόν, έπλασε σε υπερθετικό βαθμό τον δικό του αρνητικό χαρακτηρισμό του γεύματος.

Γ) Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Παλατινή Ανθολογία* 8, 13

Εἰ δὲ τελευταίην / ἔτλην Γρηγόριος, οὐ μέγα· θνητός ἔην.

Στους τελευταίους στίχους του επιτύμβιου επιγράμματος που συνέθεσε για τον εαυτό του ο μεγάλος ιεράρχης αποδέχεται με ολύμπια αταραξία, νομοτελειακή λογική και αξιοθαύμαστη στωικότητα τον θάνατό του, τη μοίρα κάθε ανθρώπου:¹⁰ «κι αν εγώ ο Γρηγόριος άντεξα το τέλος της ζωής μου, διόλου παράξενο· ήμουν προορισμένος στον χαμό.» Με τολμηρό διασκελισμό ο Γρηγόριος μεταβαίνει στον ακροτελεύτιο πεντάμετρο, ενώ αξιοσημείωτο είναι και το αιτιολογικό ασύνδετο που ακολουθεί, το οποίο αυτονομεί τη θνητή ιδιότητα του ποιητή και συνιστά μια

covered Edition of Sophocles by Peter Elmsley», *GRBS* 47 (2007) 101-116, ιδιαίτερα σ. 113 σημ. 19. Πρβ. νωρίτερα P. Elmsley, *Quarterly Review* 7 (1812) 441-464, ιδιαίτερα σσ. 454-455.

10. Για το θέμα βλ. H. Wankel, «Alle Menschen müssen sterben», *Hermes* 111 (1983) 129-154.

κορύφωση, καθώς μόνο με δύο λέξεις δικαιολογεί αφοριστικά γιατί ο ίδιος δεν αισθάνθηκε ότι του επιφυλάχθηκε κάποια ξεχωριστή ή παράξενη μεταχείριση. Είναι προφανές ότι από το επίγραμμα απουσιάζει κάθε ίχνος αντισταθμιστικής εσχατολογικής προσδοκίας για την παραδείσια μεταθανάτια ζωή της ευσεβούς ψυχής, προσδοκίας που απαντά συχνά σε άλλα επιγράμματα του λόγιου ιεράρχη (πρβ. ενδεικτικά *Παλατινή Ανθολογία* 8, 2 και 6), γεγονός που υποβάλλει τη βάσιμη υπόνοια ότι εδώ δεν αποκλείεται να υπόκειται, παρά την κοινοτοπική διατύπωση, κάποια κλασική ανάμνηση. Πράγματι, το χωρίο ανακαλεί έντονα στη μνήμη μας ένα ανεκδοτολογικό επεισόδιο από τη ζωή του Αναξαγόρα. Την ιστορία την παραδίδει ο Πλούταρχος στο «Περί ευθυμίας» (*Ηθικά* 474 d). Ο Γρηγόριος αντλεί από το ίδιο ηθικό σύγγραμμα (470 b-c) τον πρώτο στίχο του απ. 19 West του Αρχιλόχου.¹¹ Είναι, επομένως, πολύ πιθανό ότι ο Γρηγόριος οφείλει τη γνώση του επεισοδίου στον Πλούταρχο.¹² Λέγεται ότι, όταν ανήγγειλαν στον Αναξαγόρα τον θάνατο του γιου του, εκείνος φύχραιμα απάντησε: «το ήξερα ότι γέννησα θνητό» (59 A 33 D.-K.). Ο Γρηγόριος ενδέχεται να εντυπωσιάστηκε από την απάντηση του προσωκρατικού φιλοσόφου και να την αναπαρήγαγε, μετατοπίζοντάς την στην προσωπική του περίπτωση.

Δ) Παρατηρήσεις για τον τρόπο εργασίας του Τζέτζη στην *Εξήγησιν Ιλιάδος*

Στόχος του παρόντος σημειώματος δεν είναι να ταυτίσει μερικά παραθέματα που ενδεχομένως δεν έχουν εντοπιστεί από τον τελευταίο εκδότη της *Εξηγήσεως*,¹³ αλλά να συζητήσει ορισμένα χαρακτηριστικά χωρία που μαρτυρούν τον τρόπο εργασίας του Τζέτζη. Στην κατηγορία αυτήν ανήκουν δύο χωρία στα οποία, μολονότι γίνεται ρητή μνεία κάποιας πηγής, δεν πρόκειται για πραγματικά παραθέματα. Συγκεκριμένα, στη

11. Βλ. σχετικά *Reallexikon für Antike und Christentum*, λήμμα: Gregor II (Gregor von Nazianz), τ. 12, 1983, στήλες 843-844. Την παραπομπή την οφείλω στον συνάδελφο Χ. Σιμελίδη, τον οποίο ευχαριστώ θερμά.

12. Από τον Γαληνό *Περί των Ιπποκράτους και Πλάτωνος δογμάτων* IV 9 σ. 392 M. πληροφορούμαστε ότι το βιογραφικό ανέκδοτο το γνώριζε ο στωικός Χρύσιππος (*SVF* 482 Von Arnim). Πρβ. Ι. Πολέμης, «Διορθωτικά στο *Περί Αλυπίας* του Γαληνού», *ΕΕΦΣΠΑ ΜΓ'* (2011-2012) 1-8, κυρίως σ. 4. Στον Αναξαγόρα αποδίδει την απάντηση και ο Διογένης Λαέρτιος 2, 13, ο οποίος όμως σε άλλο χωρίο (2, 55) την πιστώνει στον Ξενοφώντα. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει ότι πρόκειται για ένα μετακινούμενο μοτίβο προσαρμόσιμο σε οποιαδήποτε βιογραφία. Αξίζει, πάντως, να επισημάνουμε ότι η πλειονότητα των μαρτυριών αφορά τον Αναξαγόρα.

13. Μ. Παπαθωμόπουλος, *Εξήγησις Ιωάννου Γραμματικού του Τζέτζου εις την Ομήρου Ιλιάδα*, Αθήνα 2007.

σ. 22, στ. 6 κ.ε. ο Τζέτζης μνημονεύει τον Πυθαγόρα και στη συνάφεια αυτή δηλώνει ότι, μεταμορφωμένος σε σκώρο, έχει καταφάει τα βιβλία. Μάταια, ωστόσο, θα αναζητήσει κάποιος το σχετικό παράθεμα και αδικαιολόγητα, όπως πιστεύω, θα υποθέσει ότι προέρχεται από πηγή απρόσιτη στον σημερινό μελετητή. Ο βυζαντινός λόγιος αναφέρεται γενικά στην περί μετεμψυχώσεως θεωρία του Πυθαγόρα,¹⁴ και η καφκική μεταμόρφωσή του πραγματοποιείται, ομολογουμένως όχι με ιδιαίτερα πετυχημένο τρόπο, σε σκώρο, επειδή αυτός καταστρέφει το χαρτί. Στόχος του συγγραφέα, ασφαλώς, δεν είναι να αφανίσει τα βιβλία, αλλά να αντλήσει από αυτά με αδηφάγα ορμή τη γνώση τους και να την απομνημονεύσει. Πράγματι, σε ένα άλλο χωρίο (σ. 76, στ. 15) κατακρίνει τους δαφνοσόφους επικαλούμενος τον Ησίοδο. Με αυτόν τον χαρακτηρισμό φέγει τους δήθεν εμπνευσμένους συγγραφείς που δεν βασίζονται σε βιβλιακές πηγές, αλλά παραληρούν ακατάσχετα, χωρίς να διαθέτουν κάποιο αξιόπιστο έρεισμα. Στον Ησίοδο, φυσικά, δεν απαντά παρόμοιος χαρακτηρισμός. Ο υπαινιγμός αφορά τον στ. 30 της Θεογονίας για το χρίσμα του Ησίοδου σε ποιητή πάνω στον Ελικώνα, όπου οι Μούσες του χαρίζουν ένα δάφνινο σκήπτρο και του παραχωρούν το προνόμιο να μιλά για τα περασμένα, τα τωρινά και τα μελλούμενα. Σε αντίθεση όμως με τον Ησίοδο, οι δαφνόσοφοι, μια λέξη πλασμένη προφανώς ad hoc από τον πολυύστορα συγγραφέα αντί της λέξης δοκησίσοφοι, χαρακτηρίζονται από ανεξέλεγκτη αμετροέπεια, από κενό βερμπαλισμό.

Άλλοτε πάλι ο λόγιος παίζει, ρητά ή υπαινικτικά, με περιβόητα χωρία, τα οποία δικαιολογημένα πιστεύει ότι ο αναγνώστης του θα τα αναγνωρίσει αμέσως. Έτσι στη σ. 120, στ. 7 απαντά η φράση *το θυγάτριον άπώλεσεν*. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πάντοτε το ουσιαστικό *θυγάτηρ*, ενώ στο παρόν χωρίο η χρήση του υποκοριστικού είναι μοναδική, κάτι που καθιστά θεμιτή την υπόνοια ότι υπόκειται παραλλαγμένη παραπομπή στους *Βατράχους* του Αριστοφάνη, όπου ο Αισχύλος σκώπτει τους προλόγους του Ευριπίδη επαναλαμβάνοντας μονότονα την επωδό *ληκύθιον άπώλεσεν* (στ. 1208 κ.ε.). Περισσότερο σαφής είναι η παραπομπή στον Ευριπίδη στο χωρίο (σ. 54): *έκ τρικυμίας γαλήνην όρᾶ*. Ο στίχος από τον *Ορέστη* του Ευριπίδη (279 *έκ κυμάτων γάρ αὔθις αὖ γαλήν' όρῶ*) έγινε περίφημος, γιατί ο τραγικός υποκριτής Ηγήλοχος, σύμφωνα με τον Αριστοφάνη (*Βάτραχοι* 303-4), άρθρωσε τον εκθλιβόμενο τύπο *γαλήν'* (= *γαληνά*) ελαττωματικά, με αποτέλεσμα να ακουστεί ως περισπώμενη λέξη (*γαλήν* = *γάτα*).¹⁵

14. Πρβ. Ξενοφάνης απ. 7a West.

15. Βλ. σχετικά S. Daitz, «Euripides, *Orestes* 279 *γαλήν'* } *γαλήν*, or How a Blue Sky

Κάποτε ο Τζέτζης δεν δηλώνει, όπως πράττει στην πλειονότητα των περιπτώσεων, με απόλυτη σαφήνεια την ετυμολογία ενός τοπωνυμίου ή κυρίου ονόματος. Έτσι στη σ. 14 γράφει για τα Γάδαιρα: *Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ Γάδαιρα· γῆς γὰρ τραχήλου θέσιν ἐπέχουσι*. Είναι προφανές ότι εδώ παρέλειψε το δεύτερο συνθετικό του τοπωνυμίου, το *δειρή*, και παρέθεσε μόνο την επεξήγησή του, δηλαδή τον *τράχηλον*¹⁶ (βλ. Σούδα Γ 7 Adler: *Γάδαιρα δὲ παρὰ τὴν γῆν καὶ τὴν δειρήν, ὃ ἐστὶ τράχηλος*). Αυτή η γεωγραφική περιοχή, το σημερινό Γιβραλτάρ, είναι, πράγματι, τόσο στενή ώστε θυμίζει τον ανθρώπινο τράχηλο. Στη σ. 381, εξάλλου, διατυπώνει την εξής ρητορική ερώτηση: *ἐν δὲ τῇ θαλάσῃ τίς [οὐ] περιπατεῖ*; Ὅποιος δεν γνωρίζει την ετυμολογία του ονόματος του θεού Ποσειδώνα, που ο Τζέτζης παρέθεσε σε άλλο χωρίο (σ. 330, στ. 19 κ.ε.), δυσκολεύεται να την υποθέσει.¹⁷

Από γραμματολογική άποψη ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο σπανιότερος τίτλος *Μυοβατραχομαχία*, που μαρτυρείται στο χειρόγραφο *Parisiensis suppl. 690* (P9 κατά Allen) του 12ου αι., το οποίο σημειώνει: *τέλος σὺν θεῶ ὁμήρου μυοβατραχομαχίας. τινὲς δὲ λέγουσι τίγρητος τοῦ καρὸς εἶναι αὐτήν*. Πρβ. Τζέτζης σ. 56, στ. 7 κ.ε.: *τὴν τε Μυοβατραχομαχίαν, ἣν τινες Τίγρητος εἶναι φασὶ τοῦ Καρὸς*. Αξίζει να σημειωθεί ότι το όνομα *Πίγρης* έχει αποδοθεί και στις δύο περιπτώσεις με το πιο εύληπτο όνομα *Τίγρης*. Στην ίδια σελίδα ομολογεί ότι δεν γνωρίζει τον *Μαργίτη*, πράγμα που σημαίνει ότι στην εποχή του δεν σωζόταν το ποίημα, που ο Αριστοτέλης στην *Ποιητική* του το αποδίδει στον Όμηρο, ενώ το λεξικό της Σούδας το πιστώνει στον Πίγρητα, τον ποιητή της *Βατραχομυομαχίας*.¹⁸

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΔΑΝΙΗΛ Ι. ΙΑΚΩΒ

Turned into a Pussycat», *CQ* 33 (1983) 294-295. Είναι ευφύεστατη η μετάφραση του Θρ. Σταύρου, ο οποίος απέδωσε το λάθος ως «μπουγάτσα» αντί «μπουνάτσα». Για τον Ευριπίδη στο Βυζάντιο βλ. B. Baldwin, «Euripides in Byzantium», στους J. R. C. Cousland – J. R. Hume (επιμ.), *The Play of Texts and Fragments: Essays in Honour of Martin Cropp*, Leiden 2009, σσ. 433-444, και Δ. Α. Χρηστίδης, «Ξεχασμένες μαρτυρίες τραγικών και κωμικών αποσπασμάτων», στο Σ. Τσιτσιρίδης (επιμ.), *Παραχορήγημα. Μελετήματα προς τιμήν του καθηγητή Γρηγόρη Μ. Σηφάκη*, Ηράκλειο 2010, σσ. 167-196, ιδιαίτερα σσ. 173 κ.ε.

16. Βλ. και τα παράλληλα που παραθέτει η Adler.

17. Βλ. σχετικά Δ. Ι. Ιακώβ, «Αρχαιογνωστικά σημειώματα», *Ελληνικά* 58 (2008) 351-353, ιδιαίτερα σ. 353. Πρόσθεσε Ευριπίδης απ. 670, 3-4 *Κη οὐ πεδοστιβῆς τροφὸς | θάλασσα*.

18. Βλ. σχετικά Δ. Ι. Ιακώβ, «Η θέση του *Μαργίτη* στην εξέλιξη της κωμωδίας», στον ίδιο, *Ζητήματα λογοτεχνικής θεωρίας στην Ποιητική του Αριστοτέλη*, Αθήνα 2004, σσ. 109-117.

